

Владимир КАРТОВ

КПЈ ВО МАКЕДОНИЈА И ШПАНСКАТА ГРАЃАНСКА ВОЈНА

Шпанската граѓанска војна и Комунистичката партија на Југославија

Во текот на јули 1936 година Шпанија постанува меѓународно поприште на борбата на прогресивните сили во светот против фашизмот, агресијата и војната. До тоа доаѓа како резултат на тогашните класни противречности во шпанското општество и од противречностите меѓу главните империјалистички сили. Имено, антифашистичките и демократските сили во Шпанија под водство на Комунистичката и Социјалистичката работничката партија, во текот на 1935 година го создале Народниот фронт на Шпанија кој си поставил за цел низ организирана општествено-политичка борба против реакционерните фашистички сили да се спречи воведувањето на фашистичката диктатура во Шпанија. Само неколку месеци потоа, Народниот фронт извојувал убедлива победа на изборите од февруари 1936 година, со што се создале услови за формирање негова демократска влада. Народот со одушевување и голем ентузијазам ја прифатил оваа победа на демократските сили. Меѓутоа, во таква положба реакционерните фашистички сили побарале помош од странство, а самите презеле мерки за соборување на легално формираната влада на Народниот фронт. Улогата на главен организатор во тие акции ја презел генералот Франко, под чие водство во Шпанско Мароко започнал бунт против Демократска Република Шпанија. Наскоро по тоа, на 17. VII. 1936 година, побуната на фашистите се пренела и во Шпанија каде шпанскиот народ се спротивставил со херојски отпор на многу надмоќните и војнички подобро подготвени бунтовници кои биле помогнати од единиците на фашистичка Италија и нацистичка Германија. Всушност оваа реакционерна побуна во Шпанија претставувала дел на агресивните планови на фашистичката оска: Рим—Берлин. Така и званично започнала Шпанската граѓанска војна (1936—1939).

Борбата на шпанскиот народ за слобода, демократија и независност имала широк одглас и големи симпатии во целокупната демократска светска јавност, меѓу кои и во југословенската. Оттогаш прашањето на одбраната и независноста на Југославија се поставува во сè поостар вид. Комунистичката партија на Југославија уште во почетокот на Шпанската граѓанска војна правилно го оценила карактерот и значењето на борбата на шпанскиот народ за слобода, демократија и независност. Наспроти реакционерните владејачки буржоаски кругови на стара Југославија кои со негодување ја гледале борбата на револуционерно-демократските сили на Шпанија, КПЈ настојувала со сите свои расположливи средства и на сите можни начини да пронајде патишта како да помогне на херојската борба на шпанскиот пролетаријат и на сите демократски сили на шпанскиот народ. Иако во услови на илегалност, нашата Партија развила повеќестрана широка акција за помагање на Републиканска Шпанија. Својата интернационалистичка политика КПЈ најдобро ја потврдила не само со формално декларирање дека ја симпатизира борбата на шпанскиот народ за слобода, туку и во организирањето помош преку различни форми.

Уште кон крајот на јули 1936 година ЦК на КПЈ упатил телеграма до ЦК на КП Шпанија во која се изразуваат симпатии и солидарност со херојската борба на шпанскиот народ, ветувајќи воедно помош.¹⁾ Истовремено, во органот на ЦК КПЈ, „Пролетер“ започнале да се објавуваат статии со определен програмски карактер во кои се предвидуваат и конкретни мерки за помош.²⁾ Исто така, во текот на Шпанската граѓанска војна, КПЈ испраќала свои писма, окружници и директиви до своите партиски организации во кои се давале пошироки објаснувања за причините и суштината на шпанската војна како и за нејзиното значење за тогашната ситуација во светот и за перспективата за развојот на настаните во Европа и посебно во нашата земја³⁾, односно за опасноста што и прети на Европа и на Југославија од фашизмот.

¹⁾ Според в. „Пролетер“, бр. 45/VII-VIII, 1936 година.

²⁾ Истото. Ј. Б. Тито, во текот на септември—октомври 1936 година напишал три статии во кои зборува за економските и политичките прилики во Шпанија пред доаѓањето на власт на Народниот фронт, за потребата од одбраната на Републиканска Шпанија и сл.

³⁾ Писмата, инструкциите и директивите особено биле испраќани во текот на 1936—1937 година кога КПЈ водела организирана кампања за собирање материјална помош и особено за испраќање на доброволци во Шпанската републиканска армија. Така на пример, само во текот на септември—ноември 1936 година се издадени 4 инструкции односно окружници или директивни писма. За тоа в. пошироко во книгата, Шпанија 1936—1939, Београд, 1971 во Статијата на Влајко Беговиќ—КПЈ и рат-

Помошта што КПЈ и другите прогресивни сили ја давале на Републиканска Шпанија била многустрана. Покрај разновидните форми на материјална и пропагандно-политичка поддршка (собирање материјали и пари, организирање масовни демонстрации, печатење статии во легалниот и илегалниот печат, синдикални состаноци и сл.), КПЈ организираше, и покрај забраната на владејачкиот режим, одење на повеќе од 1600 борци—доброволци во Шпанската републикански војска. Според нивната социјална структура тоа биле главно работници и интелектуалци. Тие храбро се бореле со над 35000 интербригадисти од 54 земји. Меѓу нив имало и многу истакнати активисти на КПЈ — Благоја Паровиќ, Владимир Копиќ, Марко Орешковиќ, Божидар Маслариќ и др. Првите двајца биле и членови на ЦК КПЈ и постанале високи команданти и политички комесари, а голем број од другите постанале офицери и храбри и самопрегорни борци. Од југословенските доброволци погинале речиси половина, околу 700 борци, а повеќе од 300 биле повредени во многубројните борби на тлото на Шпанија во херојската одбрана на слободата, демократијата и независноста од фашизмот.

Македонски доброволци во заштита на Републиканска Шпанија

Во Шпанската граѓанска војна борејќи се против фашизмот, во рамките на интербригадите учествувале и поголем број Македонци. Одзивајќи се на повикот на КПЈ и на другите комунистички партии во Европа и во некои прекуокеански земји за давање помош во Шпанската република, како и на солидарноста на револуционерното работничко движење и прогресивните сили на целиот свет, на разни начини и преку разни земји Шпанија пристигнале повеќе од 120 Македонци, доброволци во Шпанската републиканска армија.⁴⁾ Ги имало од сите

у Шпанији 1936-1939 г., I стр. 19-34, и во посебниот прилог Документи, V стр. 451-464.

Во ова време, односно во втората половина на 1936 и во почетокот на 1937 година овие материјали на ЦК КПЈ стигнувале и во Вардарска Македонија бидејќи тогаш Партиската и Скоевска организација во оваа југословенска покраина имале развиено организационен систем на комуницирање како со ЦК КПЈ така и меѓу месните партиски организации и групи, Скопје, Велес, Куманово, Прилеп, Тетово, Штип, Гевгелија, Крушево и Кавадарци.

⁴⁾ Се уште не може да се утврди точниот број на Македонците — доброволци во Шпанија. Редакторите на книгата „Во срцето на Шпанија“ што излезе во Скопје 1975 г., Перо А. Коробар и Владимир Ивановски регистрирале 88 Македонци — доброволци (стр. 239—244). Учесникот во Шпанската граѓанска војна Цветко Узуновски во својата статија „Македонците во Шпанија“ овој број го сведува на повеќе од 100 доброволци, спис. „Разглед“ бр. 7/1976, стр. 860. Друг, исто така жив учес-

три делови на Македонија — вардарскиот, денес СР Македонија, пиринскиот и егејскиот, но во најголем број ги имало од редовите на македонската емиграција во европските земји (Франција и Белгија) и од САД и Канада⁵). Тие главно биле работници и интелектуалци и речиси сите биле организирани во работничките движења или во прогресивните македонски општествено-културни организации во Македонија или во земјите во кои живееле и работеле.

Учеството на Македонците во Шпанската граѓанска војна било поттикнато од долговековните револуционерни стремежи на македонскиот народ за слобода и независност. Иако тој самиот тогаш немал своја државност и стенкал под ропството на соседните балкански држави, македонските класно-свесни работници и прогресивни интелектуалци јасно ја согледувале опасноста од фашизмот за сите народи и светскиот демократски и општествен развиток. Тие знаеле дека одбраната на Републиканска Шпанија значи и одбрана на мирот и слободата на целото човештво и нивното учество во борбата за слобода на народите во Шпанија значи истовремено и борба за слобода на својот поробен македонски народ. Така на пример еден македонски доброволец пред подлегнувањето од тешките рани здобиени на Брунетскиот фронт изговорил: „Другари умирам... напред кон победата... за слободата и на мојата Македонија“⁶). Еден друг Македонец доброволец во Шпанија пак запишал во своите спомени: „Во тоа време ние Македонците—комунисти во Аргентина, на борбата на шпанскиот народ гледавме како на борба за ослободување и на Македонија. Мечтаевме за ед-

ник во оваа војна, Иван Дојчинов, во соработка со веќе покојниот Боро Поцков и авторот на овој прилог, а во консултација на постојните публикувани архиви за шпанските борци во нашата земја, потоа преку консултација со уште некои живи учесници и од консултираната литература, успеаја да регистрираат бројка од 123 Македонци — доброволци во Шпанија. (Овој список е депониран во Архивата на Работничкото движење, Белград во фондот „Југословенските доброволци во Шпанската војна“, под редакција на Иван Дојчинов.

⁵) Од споменатите 123 Македонци — доброволци, 38 биле родени во СР Македонија, 25 во Егејска Македонија, 7 во Пиринска Македонија и 53 биле родени во разни краеве во светот, но главно од САД и Канада, каде примиле и тамошно државјанство. Македонците — доброволци дошле во Шпанија преку разни земји. Најголемиот број преку Франција (21), Југославија (11), САД (12), Канада (15), Белгија (8), Аргентина (4), Советскиот Сојуз (3) и останатите 49 лица преку други земји кои се уште не можат да се утврдат. Македонците — доброволци од Белгија и од Советскиот Сојуз отишле во Шпанија главно во организација на КПЈ. Тоа се речиси половина од доброволците.

⁶) „Во срцата на Шпанија“, Скопје, 1975, стр. 243.

на социјалистичка Македонија, вклопена како братска земја на слободните народи на Југославија и балканските земји⁷⁾.

Речиси сите Македонци — доброволци биле комунисти или симпатизери на комунизмот, но и вистински патриоти што ги наследиле борбените традиции на старите Илинденци. Тие во текот на 1936—1938 година цврсто верувале дека само со победата над фашизмот, било каде да се наоѓа, може да се дојде и до ослободување на својата поробена земја — Македонија. Речиси повеќе од половината (65) ги оставиле своите животи на бојните полиња ширум Шпанија.⁸⁾

Меѓу првите жртви од југословенските доброволци бил Македонецот Ганчо Хаџи—Панзов, кој загинал во одбраната на Мадрид. Определен број Македонци за покажаната воено-политичка храброст и умешност во војната добиле признација од страна на Шпанската републиканска власт и од Комунистичката партија на Шпанија, на тој начин што биле поставени на високи воени и политички должности. Така на пример, Алексо Демниевски—„Баумен“ бил поставен за командант на баталјон, а потоа и за началник на дивизија и добил чин мајор. Одредени војнички (офицерски) и политички должности и чинови добиле Трајко Мишкоски, Борис Атков, Иван Дојчинов и други⁹⁾.

Во рамките на своето идеолошко-политичко и културно издигнување Македонците—доброволци во своите интернационални бригади во Шпанија организирале и значајни манифестации преку кои се афирмирала борбата на македонскиот народ за национална и социјална слобода и национална самобитност. Благодарейќи на доследниот марксистички однос на КПЈ спрема националното прашање во Југославија и посебно спрема македонското, како и на активната на Македонците комунисти биле организирани разновидни манифестации од широко национално и културно-политичко значење. Во единиците во кои имало Македонци, биле создадени услови за организирање предавања за најзначајните настани од историјата на македонскиот народ — создавањето и дејноста на ВМРО, Илинденското востание и Крушевската република, развитокот на работничкото движење. Исто така во единиците се организирале и разни приредби со македонски народни и револуционери песни, народни ора и скечеви. Во сидните весници како и во поодделни весници („Димитровац“) се пишувале и статии на македонски јазик¹⁰⁾.

⁷⁾ Иван Дојчинов, „Придонесот на југословенската емиграција во Аргентина“, во книгата „Во срцето на Шпанија“... стр. 117.

⁸⁾ Цветко Узуновски, Македонците во Шпанија..., стр. 863.

⁹⁾ Во срцето на Шпанија, Интербригадисти од Македонија во Шпанската револуција, Скопје, 1975, стр. 239—244.

¹⁰⁾ Цветко Узуноски, цит. статија, стр. 872—873.

Слична дејност преку која се афирмирала борбата на македонскиот народ за национална афирмација се одвивала и во времето на престојот на шпанските доброволци од разни земји во логорите на Франција (Гирс и Верне), кога по одлуката на Шпанската револуционерна влада дошло до заминување на сите интербригадисти од Шпанија. Така на пример, во логорот Гирс бил свечено прославен денот на Илинденското востание како ден на македонскиот народ за национална слобода.¹¹⁾ Во овој логор била одржана и академија за целиот состав на логорот, при што била објаснета борбата на македонскиот народ за социјална слобода.

Воспоставување во револуционерниот дух на КПЈ

Шпанската граѓанска војна послужила на КПЈ и за воспитување на своето членство и на другите прогресивни општествени сили во револуционерен дух. За таа цел биле користени разновидни форми и содржини и во вардарскиот дел на Македонија. Пред сè, многубројните инструкции, директиви и други писма на ЦК КПЈ во врска со оваа војна биле разработувани во сите тогашни месни партиски и скоевски организации и групи (Скопје, Велес, Прилеп, Тетово, Куманово, Гевгелија, Штип и други места). Исто така биле разработувани и статиите што излегувале во органот на КПЈ — „Пролетер“, во кои се популаризирала народно-ослободителната борба на херојскиот шпански народ. Истовремено и со помош на споменативе организации и групи, шпанската граѓанска војна била популаризирана и меѓу пошироката јавност — преку дејноста на Урсовите синдикати и преку масовните пропагандно-политички акции на младината — вечеринки, излети и друго. Покрај давање морално-политичка поддршка на антифашистичката борба на шпанскиот народ, на тие собири биле организирани и акции и за собирање парична и материјална помош и тоа не само од комунисти и симпатизери туку и од поширок круг граѓани. Позабележителни успеси на тој план имале партиските организации во Велес, Тетово, Скопје и Куманово¹²⁾.

Најголеми успеси во популаризацијата на Шпанската антифашистичка војна, постигнала, Велешката партиска организација¹³⁾. Нејзиното раководство, користејќи го загинувањето

¹¹⁾ Елисије Поповски, Прослава на Илинден во логорот Гирс, прилог во книгата „Во срцето на Шпанија“... стр. 85—87.

¹²⁾ В. поопширно во реконструкционите материјали на партиските организации во споменатите места што се чуваат во Архивот и документацијата на ИНИ, Скопје.

¹³⁾ Исто. В. Славко Николов, Велес и Шпанската граѓанска војна, в. „Вардарски глас“, Т. Велес, ноември 1975 година.

на нивниот сограѓанин — Ганчо Хаџи Панзов во Шпанија, организираше повеќе манифестации — помени, вечеринки, изле-ти, уредување на Билтенот на Урсовиот синдикат и слично. Посебно значајна активност на тој план разви партискиот активист Кочо Рацин. Тој одржувал постојана кореспонденција со шпанските борци — Трајко Мишковски, Данило Лекиќ и други и најактелните настани од шпанските фронтови ги популаризирал меѓу симпатизерите на КПЈ. На комеморативниот собир по повод шестмесечниот помен од загинавањето на Ганчо Хаџи Панзов пред група работници и интелектуалци, тој ја прочитал својата песна „Испанската балада“¹⁴⁾. Во меѓувреме, на други собири биле популазирани писмата што Кочо Рацин ги добивал од шпанските борци¹⁵⁾ и писмото на политичките затвореници во Сремска Митровица (каде што имало и македонски политзатвореници) до мајката на загиналиот Ганчо Хаџи Панзов¹⁶⁾.

Вакви и слични собири се одржувале и во други места во вардарскиот дел на Македонија. Така на пример во Тетово биле отпечатени два летоци — „Писмо мајци“ и „Писмо другарици“, во кои се величело херојството на шпанскиот народ и на интербригадистите во борбата против фашистичката војска на чело со генералот Франко, кои биле растурени меѓу населението, претежно меѓу младинците. За време на оваа акција и акцијата за собирање материјална помош и испраќање доброволци за Шпанската републиканска војска често пати јавно се пееа песната:

„Ајде бре работници
Да одиме во Шпанија
Таму се бие бој ужасен
Бој за слобода.
Мила Шпанијо
Земјо херојска
Твојата борба
Твојата храброст
е без крај.“¹⁷⁾

Преку одржувањето на ваквите собири во вардарскиот дел на Македонија се афирмирал придонесот на југословенските и посебно македонските доброволци во Шпанија, како за борбата на шпанскиот народ така и за афирмацијата на борбата на македонскиот народ. Македонските доброволци биле

¹⁴⁾ Славко Николов, цит. статија.

¹⁵⁾ Во срцето на Шпанија, Секавања на интербригадисти од Македонија, „Наша книга“, Скопје, стр. 56—58.

¹⁶⁾ К. Камилов, Врската на Рацин со шпанските борци, в. „Народен билтен“, 13. VI. 1963 стр. 11.

¹⁷⁾ Трпко Стаматовски, Секавања, АИНИ, Скопје, к. XXXIII/24, документ 226.

прикажувани како борци против фашизмот и како борци за слобода на шпанскиот и македонскиот народ, потоа како комунисти интернационалисти и како вистински патриоти што ги наследиле борбените традиции на старите илинденци и на македонското и југословенското работничко движење.¹⁸⁾

Како што веќе споменавме, повеќето македонски доброволци од Шпанија испраќале писма до своите семејства и до своите другари соработници во револуционерното, претежно младинско движење. Некои од тие писма биле читани и пред собири на комунисти и други прогресивни дејци во речиси сите поголеми места во Македонија, а некои и меѓу затворениците во Сремска Митровица. Преку нив зајакнувал угледот на Партијата меѓу широките народни маси, посебно во револуционизирање на младите генерации со што созревало и јакнело младинското револуционерно движење.

Низ фронтите во Шпанија се ковало братството и единството на народите на Југославија и меѓународната солидарност. Во огнот на Шпанската граѓанска војна се изградувале и револуционерни кадри и воени старешини, кои по избувнувањето на Втората светска војна послужиле како јадро за организирање на народноослободителната војна против фашизмот во сите делови на Југославија па и надвор од неа. Од редовите на југословенските и македонските доброволци израснаа високи и истакнати политички и воени раководители на НОВ и Револуцијата 1941—1945 година. Еден дел од доброволците, кои поради тешките меѓународни услови не можеле да се пратат во земјата се бореле во антифашистичките војски во другите земји, додека тие што пристигнале во Југославија се приклучиле во редовите на нејзината НОВ и го афирмирале и јакнеле братството и единството меѓу југословенските народи.

Vladimir KARTOV

THE ORGANISATION OF KRY IN MACEDONIA AND THE SPANISH CIVIL WAR

Summary

The Spanish civil war (1936—1939) disturbed the world democratic public thought, and in this context, the Macedonian, since, there was not only a question of an internal conflict, but a long time prepared fascist intervention of international character, with an aim to ruin the legal government of Spain and to enable

¹⁸⁾ Според прилозите во весникот „Доброволец“, орган на југословенскиот баталјон „Георги Димитров“, 1936-1937 година, кои се печатени на македонски јазик.

realisation of its people's front programme and to give a stroke to the world antifascist movement at all. That is why, thousands of communists and other antifascists from 54 countries took part in the defence of the Republic of Spain voluntary, assured that with this act they defend the freedom and integrity of all countries from the fascist danger.

In Spain, fought more than 120 Macedonian volunteers — communists and other democratic and progressive fighters. Though the Macedonian people at that time had no their own statehood being under the slavery of the neighbouring Balkan states, the Macedonian class—conscious workers and progressive intellectuals, cheerly faced the danger from fascism for the freedom of all peoples. They were certain that the defence of Republic of Spain means a deference of the peace and freedom of all the mankind and we think that their participation in the struggle of the Spanish people means at the same time a struggle of its enslaved Macedonian people.